

Veaceslav DIDĂC

Director executiv adjunct
Institutul Național al Justiției

UNELE ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE PRIVIND TACTICA PREZENTĂRII SPRE RECUNOAȘTERE

The present article approaches some theoretical and practical problems, referring to tactics of presenting for recognition, especially, of persons. Modalities of performing this action of criminal investigation in conditions of invisibility of recognizer by the one that is to be recognized. Solutions are suggested to ensure the process of security of the witness in the process of recognition, of the prejudiced, previously examined by means of a teleconference. A description is made of some recognition methods, worked out lately. The author motivates the disagreement with the recommendations of some theoreticians (considering them contrary the processual-criminal legislation) referring to the presentation to recognition of persons according to dynamic personal descriptions (gait, speech), recognition of animals and birds, though he considers timely the completion of the respective articles of the Criminal Procedure Code with some of these and other modalities of presenting for recognition.

Prezentarea spre recunoaștere este o acțiune de urmărire penală, reglementată în mod distinct de legislația procesual penală (articolele 116 și 117 din Codul de procedură penală) și frecvent aplicată în procesul investigării infracțiunilor, în special a celor contra vieții și sănătății persoanei (omorul, violul, maltratarea sau alte acte de violență etc.), contra patrimoniului (jaful, tâlhăria, șantajul, escrocheria etc.), contra securității publice și ordinii publice (terorismul, banditismul, hulanismul, dezordini de masă etc.).

În esență, prezentarea spre recunoaștere reprezintă una dintre formele identificării criminalistice și constă în analiza vizuală de către subiectul procesual (partea vătămată, martorul, în unele cazuri – bănuitul, învinutul) a persoanelor, obiectelor asemănătoare înfățișate, în compararea trăsăturilor caracteristice acestora cu trăsăturile caracteristice percepute și memorizate anterior în împrejurări determinate de săvârșirea infracțiunii și în desprinderea în baza acestei comparări a unor concluzii referitoare la identificarea, asemănarea sau deosebirea acestora.

Este vorba, deci, de o reactivare memorială care are la bază un șir de procese psihologice: perceperea, memorarea (întipărirea), păstrarea (stocarea) informațiilor, reactualizarea (scoaterea la iveală a informației păstrate) realizată prin recunoaștere (în sens psihologic) și reproducere¹ (reconstituirea celor percepute în fața organului de drept), asemănătoare în multe privințe cu procesul de formare a mărturiilor. Deosebirea constă doar în faptul că perceperea inițială a obiectului sau persoanei în împrejurările care îl interesează pe anchetator² se completează în procesul prezentării spre recunoaștere cu o percepere repetată, efectuată în condiții special create. Apare, astfel, posibilitatea verificării stabilității imaginii, chipului memorizat și a veridicității semnelor și particularităților distinctive ale obiectului, persoanei, reproduse în cadrul audierii.

Valoarea recunoașterii depinde, în primul rând, de calitatea percepției în împrejurările legate de comiterea infracțiunii și condițiile în care a avut loc. Procesul receptiv poate influența o serie de factori obiectivi, cum ar fi, spre exemplu, durata percepției, distanța și unghiul sub care se face aceasta, precum și factori subiectivi, printre care amintim calitatea organelor de simț, vârsta și inteligența, profesia, experiența, starea de oboseală, atenția, tensiunea emoțională etc.³

Pentru a asigura succesul procedurii tactic de identificare și a exclude cazurile de false identificări, executarea acestuia necesită o pregătire prealabilă minuțioasă. În primul rând trebuie să fie studiate atent materialele cauzei penale în vederea stabilirii exacte a subiecților procesuali care vor fi chemați să facă recunoașterea și a cunoașterii posibilităților lor de percepție, fixare și redare, precum și a atitudinii față de fapta săvârșită.

Ulterior, persoana care va face recunoașterea este audiată asupra circumstanțelor în care a văzut obiectul sau persoana care vor fi prezentate, precum și asupra semnelor și particularităților distinctive după care ar putea fi posibilă recunoașterea.

Urmează stadiul organizării prezentării spre recunoaștere, care include pregătirea locului prezentării spre recunoaștere, a condițiilor de iluminare, alcătuirea grupului de asistenți procedurali (în număr de cel puțin 4 persoane), în care va fi introdusă persoana care trebuie recunoscută. Alegerea grupului se va face respectându-se unele criterii de asemănare privind vârsta, semnalmentele, evitându-se orice formă de contrast.

Obiectul ce va fi recunoscut se prezintă împreună cu cel puțin două obiecte omogene (însă nu identice).

La prezentarea cadavrului, a obiectelor de anticariat, precum și a altor obiecte, pentru care este imposibilă alegerea și prezentarea analogului, recunoașterea se face după exemplarul unic.

Aceste acțiuni de organizare sînt urmate de efectuarea prezentării propriu-zise spre recunoaștere. Dacă este vorba de recunoașterea unei persoane, atunci, potrivit art.116 alin.(3) din noul Cod de procedură penală, „persoana care trebuie recunoscută este prezentată celui care urmează să o recunoască în afara spațiului vizibilității celui care urmează a fi recunoscut”. Cu alte cuvinte, această acțiune de urmărire penală trebuie să fie efectuată în condiții care nu i-ar permite celui prezentat spre recunoaștere să-l vadă pe cel care efectuează recunoașterea.

Modalitățile de efectuare a recunoașterii în asemenea condiții nu sînt prevăzute expres în legislația procesual penală, însă unele din ele sînt descrise destul de amplu în publicațiile de specialitate editate în ultimii ani.⁴ Spre exemplu, poate fi utilizat cu succes geamul cu vizibilitate unilaterală. În acest caz, se amenajează o cameră, divizată în două de un perete, în care se instalează geamul respectiv.⁵

Geamul este compus din două sticle: una acoperită cu un strat metalizat cu vizibilitate numai din partea celui care recunoaște și alta străvezie, care asigură nivelul necesar de izolare acustică. Procesul propriu-zis de prezentare spre recunoaștere decurge în felul următor:

În una din părțile camerei bine iluminată, unde este instalat geamul cu observare unilaterală, sînt invitați asistenții procedurali și persoana care urmează să fie recunoscută, ultimei propunîndu-i-se să ocupe locul pe care îl dorește printre aceștia. Tuturor li se explică esența acțiunii care se efectuează, iar asistenților procedurali li se aduc la cunoștință drepturile și obligațiile prevăzute de art.82 din Codul de procedură penală. În partea cealaltă a camerei, mai slab iluminată, este invitat ulterior cel care va recunoaște și care pînă atunci a așteptat într-o încăpere alăturată fără a-i fi văzut înainte pe cei care formează grupul care îi va fi prezentat. I se explică ordinea de efectuare a recunoașterii. Dacă acesta este martor sau parte vătămată, el este prevenit asupra răspunderii purtate în cazul refuzului de a depune declarații, precum și pentru declarații mincinoase, făcute cu bună-știință.

I se va propune apoi să examineze prin geam persoanele din grup și să declare dacă recunoaște vreuna dintre ele. Dacă va recunoaște persoana prezentată, el se va referi la elementele caracteristice ce au condiționat recunoașterea și toate aceste aspecte vor fi reflectate în procesul-verbal.

În lipsa unei astfel de camere amenajate cu geam recunoașterea persoanei poate fi efectuată utilizîndu-se un paravan masiv și netransparent, care îl va despărți pe cel care recunoaște de cei prezentați spre recunoaștere. El îi va examina pe aceștia privind printr-un orificiu îngust realizat în paravan.

O astfel de recunoaștere poate fi efectuată și prin intermediul transmiterii televizate a imaginii din camera unde se află persoana care trebuie recunoscută și asistenții procedurali în încăperea izolată, unde se află persoana care recunoaște.

Dacă cel chemat să recunoască este martor sau parte vătămată și există motive temeinice de a considera că viața, integritatea sa corporală sau a rudelor apropiate sînt în pericol în legătură cu declarațiile pe care le face înainte de prezentarea spre recunoaștere în cursul audierii asupra semnalmentelor după care ar putea să recunoască persoana sau obiectul, organul de urmărire penală poate să prevadă modalități speciale, care să-i asigure securitatea.

Potrivit art.110 din Codul de procedură penală, în cazurile în care este vorba de o cauză penală privind o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă, judecătorul de instrucție poate admite ca martorul respectiv să fie audiat fără a fi prezent fizic la locul unde se află organul de urmărire penală – prin intermediul unei teleconferințe cu circuit închis, cu imaginea și vocea distorsionate, astfel încît să nu poată fi recunoscut. Învinitului, apărătorului acestuia, părții vătămate li se asigură posibilitatea de a adresa întrebări celui audiat. Martorului, părții vătămate i se permite să comunice altă informație despre identitatea sa decît cea reală. Informația reală este consemnată de judecătorul de instrucție într-un proces-verbal separat, care se păstrează în condiții de maximă confidențialitate.

Apare întrebarea: cum va fi asigurată în continuare protecția acestui martor sau a părții vătămate (în cadrul prezentării spre recunoaștere)? Ar fi logic să găsim soluția în prevederile legii procesual penale, potrivit cărora, după cum s-a menționat deja, prezentarea pentru identificare a persoanei care va fi recunoscută se face fără observarea vizuală a celui care o identifică și cel prezentat spre recunoaștere nu ia cunoștință de procesul-verbal de recunoaștere și nu-l semnează (pentru a nu afla numele celui care identifică). Dacă analizăm, însă, mai profund aspectul dat, ne vom convinge că această modalitate de prezentare spre recunoaștere nu poate garanta protecția persoanei care este chemată să recunoască. Astfel, deși în lege nu este indicat direct unde anume trebuie să se afle apărătorul persoanei prezentate spre recunoaștere în momentul recunoașterii, pentru a nu se pune totuși la îndoială corectitudinea efectuării recunoașterii și veridicitatea rezultatelor ei, după cum consideră pe bună dreptate unii teoreticieni⁶ și lucrători practici, acesta trebuie să fie alături de cel care identifică. Astfel, apărătorul are posibilitatea de a vedea persoana în cauză, de a-i auzi vocea, ceea ce pe viitor, însă, poate să se răsfrîngă negativ asupra securității personale a acesteia și a rudelor sale.

În Codul de procedură penală nu este stipulat (ca în cazul aplicării modalităților speciale de audiere) că la prezentarea spre recunoaștere se asigură anonimatul celui ce recunoaște. În procesul-verbal al acțiunii respective se indică datele reale despre această persoană, care devin cunoscute asistenților procedurali și apărătorului în momentul când iau cunoștință de actul procedural și îl semnează. Deși cel recunoscut nu ia cunoștință de procesul-verbal și nu îl semnează în acel moment, ulterior, la finalizarea urmăririi penale, el va afla numele persoanei care l-a recunoscut.

Prin prisma celor expuse putem concluziona că se cere o modificare esențială a prevederilor articolului 116 din Codul de procedură penală referitoare la prezentarea spre recunoaștere a persoanelor.

Astfel, ar fi rațională renunțarea la conceptul efectuării prezentării spre recunoaștere în condiții de invizibilitate a celui ce recunoaște în **toate** cazurile, fără excepție. În multe cauze penale, când este vorba de infracțiuni ușoare, mai puțin grave, săvârșite din imprudență și nu este amenințată securitatea martorului/părții vătămate, efectuarea recunoașterii de către aceștia poate avea loc în condiții obișnuite de vizibilitate.

Totodată, trebuie prevăzute în lege măsuri concrete și eficiente de asigurare a protecției persoanei chemate pentru a face recunoașterea, în cazul în care este pusă în pericol securitatea acesteia, a membrilor familiei sau a rudelor apropiate. Tocmai în asemenea cazuri prezentarea spre recunoaștere urmează să se facă în condiții care ar exclude vizibilitatea celui ce recunoaște, însă la această modalitate ar trebui să se recurgă în baza unei încheieri a judecătorului de instrucție emise la cererea procurorului, ofițerului de urmărire penală sau a persoanei interesate.

Persoana chemată să recunoască va fi asistată de judecătorul de instrucție, iar în procesul-verbal de recunoaștere (semnat de asistenții procedurali, de cel prezentat spre recunoaștere și avocatul lui) i se va indica pseudonimul său, informația despre identitatea reală fiind consemnată de către judecător în alt proces-verbal, care se păstrează în instanța de judecată, asigurându-i-se confidențialitatea.

Din cuprinsul legii procesual penale rezultă că recunoașterea poate fi efectuată după înfățișare, adică luându-se ca bază semnalmente statice ale exteriorului, deși acestea nu sînt specificate.

Unii teoreticieni consideră că recunoașterea este posibilă și după unele semnalmente (particularități) dinamice (funcționale), cum ar fi vocea, limbajul, mersul. În acest sens nu se mizează pe recunoașterea în baza totalității semnelor specifice ale persoanei, ci în temeiul unui singur factor dinamic: mers, voce etc.⁷ De aceeași natură sînt și recomandările lor metodice.

Nu putem fi de acord cu o astfel de abordare a chestiunii date. Într-adevăr, semnalmente dinamice ale omului au o anumită individualitate și stabilitate, însă ele se pot schimba în urma unei maladii, a îmbătrînirii și pot fi modificate ușor de către persoana suspectă pentru a îngreuna recunoașterea (modificarea timbrului, intonației, mersului). Deși unii adepți ai acestei „recunoașteri” consideră că asemenea disimulări vremelnice dispar într-un final, trebuie de avut în vedere că acest lucru este posibil doar în procesul unui contact îndelungat, când controlul din partea persoanei în cauză slăbește, și nicidecum în intervalul de timp limitat, cît durează prezentarea spre recunoaștere.⁸

Pentru a evita consecințele nefaste ale încercărilor de disimulare, unele surse de specialitate recomandă aplicarea următorului procedeu tactic: sub un anumit pretext, fără să se aducă la cunoștință scopul ascultării sale⁹ sau anunțându-se că se va efectua o activitate de recunoaștere, însă fără a specifica conținutul ei¹⁰, cel care urmează a fi recunoscut după voce sau vorbire este chemat în cabinetul anchetatorului, fiind provocat la o discuție pe o temă apropiată de faptele cercetate și determinat să folosească o parte din cuvintele sau expresiile auzite anterior de către persoana care face recunoașterea.

În discuție vor fi antrenate încă trei-patru persoane, invitate în mod special.

Cel ce recunoaște se va afla împreună cu un alt anchetator într-o încăpere alăturată și va asculta convorbirea prin ușa întredeschisă. Dacă recunoaște vocea infractorului, el comunică acest lucru anchetatorului din preajmă și apoi trece în cabinetul în care se poartă conversația (biroul ar putea fi divizat în două printr-un paravan, după care s-ar afla nevăzută persoana care recunoaște). Discuția inițiată va continua, iar martorul va indica vocea persoanei recunoscute, precizînd particularitățile care i-au permis acest lucru.

Pentru a contracara încercările de disimulare, de modificare a mersului, sursele nominalizate recomandă, de asemenea, ca cel ce urmează a fi recunoscut să nu știe că este observat. Este evident că astfel de recomandări nu pot fi acceptate. Ele contravin prevederilor legislației procesual penale, care nu admit efectuarea unor acțiuni de urmărire penală cu participarea învinutului, bănuitului (precum și a părții vătămate, martorului) fără a li se aduce acestora la cunoștință. Nu trebuie uitat nici faptul că în Codul de procedură penală nu este prevăzută prezentarea spre recunoaștere după voce, vorbire, mers și, deci, rezultatele obținute în procesul efectuării ei nu pot avea forță probantă. În același timp, ar fi corect să afirmăm că, în caz de necesitate, prezentarea spre recunoaștere a unei persoane după înfățișare poate fi însoțită și de demonstrarea vorbirii, vocii, mersului,

altor semnalmente dinamice. Ar fi oportună indicarea acestor momente în textul articolului respectiv al Codului de procedură penală.

Totodată, este admisibilă demonstrarea vocii, limbajului, mersului persoanei fără ca ea să știe despre aceasta, într-o formă neprocesuală, în limitele unei măsuri operative de investigație, orientate spre identificarea personalității. Valoarea rezultatelor acestei recunoașteri va fi identică cu cea a rezultatelor altor activități operative de investigație.

De natură operativă, și nu procesuală, vor fi acțiunile anchetatorului, care în cadrul audierii martorilor sau victimelor asupra semnalmentelor infractorului le prezintă acestora albume cu fotografii ale persoanelor. Uneori, însă, când cel audiat recunoaște ca infractor una din persoanele de pe fotografii, se procedează la prezentarea acesteia spre recunoaștere după înfățișare. Asemenea acțiuni sînt considerate greșite. Cel care a văzut fotografia din album poate ulterior să nu recunoască infractorul, ci persoana a cărei imagine a reținut-o din fotografie.

În situația când lucrătorul operativ demonstrează la televiziune fotografia bănuțului, adresîndu-se către populație cu propunerea de a-l recunoaște ca infractor, recunoașterea ca probă „se mistuie”. Martorului, părții vătămate care a văzut pe ecranul televizorului fotografia persoanei (ca și în cazul albumelor speciale de fotografii) nu i se mai poate prezenta această persoană pentru recunoaștere, deoarece legislația în vigoare nu prevede „recunoașterea prealabilă”. În acest caz, anchetatorul va fi nevoit să adune alte probe ale vinovăției persoanei de comiterea infracțiunii.¹¹

Potrivit art.116 alin.(6) din Codul de procedură penală, în cazul în care prezentarea persoanei spre recunoaștere este imposibilă, recunoașterea se poate face după fotografia acesteia, prezentată împreună cu fotografiile a cel puțin altor patru persoane (a nu se confunda cu prezentarea albumelor cu fotografii). Însă, în ultima perioadă, în baza realizărilor progresului tehnico-științific, în special a celor legate de apariția mijloacelor de fixare a imaginii care se deosebesc de fotografierea tradițională, au fost elaborate noi metode de recunoaștere a persoanei, care nu sînt direct indicate în legislația procesual penală.

Astfel, se propune efectuarea prezentării spre recunoaștere aplicîndu-se metoda „face-manager”-ului, adică prezentarea simultană pe ecranul computerului a imaginii persoanei care va fi recunoscută împreună cu imaginile a trei-cinci persoane, schimbîndu-le periodic cu altele. Se admite și utilizarea concomitentă a trei monitoare. În cazul „recunoașterii” sau „nerecunoașterii”, la procesul-verbal se anexează combinațiile de imagini scoase la imprimantă.¹²

O altă metodă de identificare propusă constă în prezentarea spre recunoaștere a persoanei după imaginile înscrise pe banda videomagnetice.¹³ Anchetatorul urmează să înregistreze cu ajutorul camerei de luat vederi două-trei subiecte cu imaginile cîtorva persoane, care nu se deosebesc esențial după înfățișare de cel ce urmează a fi recunoscut. Folosind o înregistrare video a imaginii acestuia i se demonstrează celui chemat să recunoască pe ecranul televizorului.

Dacă persoana ce trebuie recunoscută este înfățișată pe pelicula video împreună cu alte persoane, al căror exterior este asemănător cu al său, atunci nu mai sînt necesare alte înregistrări. Spre recunoaștere se vor prezenta numai imaginile imprimate pe această peliculă, deoarece în cazul dat principiul obiectivității se respectă.

S-ar părea, astfel, că unica deosebire dintre cele două metode de recunoaștere și recunoașterea tradițională după fotografii constă doar în faptul că imaginea în primul caz nu se prezintă pe hîrtie fotografică, ci pe ecranul calculatorului sau al televizorului. Totuși, rezultatele acestor identificări, nefiind prevăzute de Codul de procedură penală, nu pot servi drept probe. În același timp, aceste două metode de identificare prezintă interes și pot fi utilizate cu succes în scopuri operative.

Dacă în procesul urmăririi penale apare necesitatea efectuării pe cale procedurală a prezentării spre recunoaștere a persoanei, a cărei imagine este fixată pe banda videomagnetice, pornind de la prevederile legislației procesual penale, se va proceda corect, apoi, în cazul în care chipul acestei persoane va fi imortalizat pe ecranul monitorului, se va face o fotografie și apoi se va efectua prezentarea spre recunoaștere după fotografii, în mod tradițional.

Nu de puține ori, în practica organelor de urmărire penală apar situații când este necesară prezentarea spre recunoaștere a animalelor, păsărilor răpite, pierdute sau care au atacat victima. De obicei, practicienii, consultînd literatura de specialitate¹⁴, fac recunoașterea lor aplicînd normele procesuale care vizează recunoașterea obiectelor. Însă, o astfel de recunoaștere nu poate fi considerată legală, deoarece animalele și păsările nu sînt obiecte, ci ființe¹⁵, iar prezentarea lor spre recunoaștere nu este prevăzută de legislație.

Analizînd cele expuse mai sus și avînd în vedere importanța utilizării în practică a recunoașterii persoanelor după metodele „face-manager”-ului și imaginii videomagnetice, precum și a recunoașterii animalelor și păsărilor și faptul că acestea ar putea fi efectuate potrivit regulilor procesuale și tactice, caracteristice recunoașterii după fotografii și, respectiv, recunoașterii obiectelor, respectîndu-se principiul obiectivității, se propune completarea articolelor 116 și 117 din Codul de procedură penală cu aceste noi modalități de recunoaștere.

Prezentarea spre recunoaștere este o acțiune de urmărire penală de mare importanță. Rezultatele recunoașterii, efectuate în strictă conformitate cu prevederile legii procesual penale, sînt considerate probe, iar procesul-verbal prin care se materializează rezultatele prezentării spre recunoaștere constituie mijloc de probă.

Indiscutabil, valoarea probatorie a procesului-verbal de prezentare spre recunoaștere este condiționată de măsura în care acesta se coroborează cu celelalte probe și mijloace de probă administrate în cauza penală.

Referințe

- ¹ A se vedea: S.Rusnac. *Psihologia dreptului*. - Chișinău: ARC, 2000, p.26-29.
- ² Aici și în continuare termenul „anchetator” va presupune atît ofițerul de urmărire penală, cît și procurorul, care efectuează nemijlocit urmărirea penală.
- ³ A se vedea: E.Stancu. *Tratat de Criminalistică*. - București: Universul Juridic, 2002, p.481.
- ⁴ A se vedea: Л.Брусницын. *Опознание в условиях, исключающих наблюдение опознаваемым опознающего* // Уголовное право, 2005, nr.2, p.75-76; Н.Власенко, А.Иванов. *Опознание в условиях исключающих визуальное наблюдение* // Законность, 2002, nr.6, p.22-23; Е.Ю. Самоллевл, З.Г. Самошина. *Предъявление для опознания в условиях, исключающих наблюдение опознающего опознаваемым* // Юрист - онлайн. Электронный юридический журнал. <http://www.shkolny.com/predyavlenie-dlya-opoznaniya-litsa-v-usloviyah-isklyuchayuschih-nablyudenie-opoznayuschego-opoznavaemyim/>; I.Dolea, D.Roman, T. Vizdoagă și al. *Codul de procedură penală. Comentarii*. - Chișinău: Cartier juridic, 2005, p.215.
- ⁵ De asemenea, pot fi utilizate două birouri cu un perete comun, în care se află un geam cu sticlă specială.
- ⁶ A se vedea: В.Печерский. *Тактика участия защитника при производстве отдельных следственных действий*. <http://www.justbel.info/2003-3/art17.htm#2>; Н.Власенко, А.Иванов. *Опознание в условиях исключающих визуальное наблюдение*, p.22-23.
- ⁷ A se vedea: A.Ciopraga. *Criminalistica. Tratat de tactică*. - Iași: Gama, 1996, p.350-352; А.В. Дулов, П.Д. Нестеренко. *Тактика следственных действий*. - Минск: Вышэйша школа, 1971, p.186-187.
- ⁸ Л.Исаева. *Предъявление лиц для опознания* // Законность, 2002, nr.10, p.21.
- ⁹ В.С. Бурданова, И.Е. Быховский. *Предъявление для опознания на предварительном следствии*. - Москва, 1975, p.60; Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. *Криминалистика (учебник для вузов)* - Москва: НОРМА, 2000, p.657; E.Stancu. *Tratat de Criminalistică*. - București: Universul Juridic, 2002, p.487.
- ¹⁰ S.Doraș. *Criminalistica. Vol.II* - Chișinău, 1999, p.214-215.
- ¹¹ В. Курченко. *Опознание* // Законность, 1997, nr.6, p.20-21.
- ¹² Ф.Багаутдинов. *Опознание* // Законность, 1999, nr.10, p.19-23.
- ¹³ А. Бецуков. *Опознание по «фейсменеджеру» и видеозаписи* // Законность, 2000, nr.3, p.29.
- ¹⁴ A se vedea: Н.Н. Гапанович. *Опознание в следственной и судебной практике (тактика)*. - Минск: Издательство БГУ им. В.И. Ленина, 1976, p.69-73; *Криминалистика* (под редакцией профессора Н.П. Яблокова). - Москва: Юрист, 2004, p.477-478.

- ¹⁵ Obiect – corp solid (prelucrat, fabricat, confecționat etc.) care are o anumită întrebuințare. Ființă – ceea ce are viață (și se mișcă); viețuitoare, vietate. (A se vedea: Dictionar enciclopedic. - Chișinău: Cartier, 2004, p.331 și 596).